

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ВАЛЕОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ СТУДЕНТІВ

Соколенко Л. С.

кандидат педагогічних наук, доцент

кафедри медико-біологічних

основ фізичної культури

**Уманський державний педагогічний університет імені
Павла Тичини**

Анотація. В статті зроблений аналіз літератури, який показав неоднозначність підходів учених в трактуванні сутності понять «культура», «валеологічна культура» у яких фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так й якісна своєрідність конкретних форм цієї життєдіяльності, що відображається у визначенні різних видів культур - культури побуту, художня культура, фізична культура, валеологічна культура.

Ключові слова: валеологічна культура, здоровий спосіб життя, культура, студенти, формування культури.

Визначення сутності валеологічної культури й обґрунтування необхідності її формування вимагає звернення до поняття культура, що ставиться до числа найдавніших і різноманітних явищ людського життя, що включають мову, мистецтво, норми поведінки, звичаї, розвиток науки. Культура багатoeлементна й різнорідна, вона розглядається як світ артефактів - процесів й утворень штучного походження. Визначення культури в ході історичного розвитку поступово виростало, доповнювалося й одержало безліч відтінків, що виражають глибину й незмірність людського буття, активність творчої діяльності людини й, як наслідок, розвиток самої людини як суб'єкта діяльності.

Багато дослідників одночасно відзначають той факт, що не так і багато понять, які були б настільки невизначені й доступні до використання у всіляких змістах, як поняття «культура». «Багатозначність, розмитість образів, використання й застосування в різних відносинах, - говорить Г. В. Драч, - свідчить про поліфункціональність, ємність, різноманіття світу культури і його поняття, що виражає» (5, с. 73).

В наш час, коли відбувається становлення вищої педагогічної школи в Україні вагомим значенням набуває проблема оптимізації її культурологічних функцій як передумови забезпечення інкультурації студентів. Як сфера соціокультурної діяльності, освіта надає великі можливості для формування культури особистості – системи цінностей, з якими вона себе уособлює. Це актуалізує питання формування майбутнього вчителя як цілісної особистості з позицій опанування культурного досвіду, як у загальному вимірі, так і в його визначальних складових, становлення педагога як духовного суб'єкта культури, який володіє такими властивостями, як розуміння сенсу життя, відповідальність, здатність до культурної творчості і самовираження себе в культурі.

В лексику термін і поняття «культура» увійшли в дев'ятнадцятому столітті. Вперше, як відзначають мовознавці, з'являється в 1846-1848 р. в «Кишеньковому словнику іноземних слів» Н. Кирилова. У тлумачному словнику В. Даля слово «культура» характеризується через поняття розумового й морального розвитку (4, с.217).

У філософському енциклопедичному словнику дається наступне визначення: «У широкому змісті культура є сукупність проявів життя, досягнень і творчості народу або групи народів. Культура, розглянута з погляду змісту, розпадається на різні області, сфери: вдача й звичаї, мова й писемність, характер одягу, поселень, роботи, постановка виховання, економіка, характер, суспільно-політичний устрій, судочинство, наука,

техніка, мистецтво, релігія, всі форми прояву об'єктивного духу даного народу».

У Короткому словнику по філософії знаходимо, що: «Культура - сукупність всіх видів перетворювальної діяльності людини й суспільства, а також результатів цієї діяльності. Розрізняють матеріальну й духовну культуру».

Розвиток культури характеризує ступінь оволодіння людиною силами природи, змінами її середовища перебування, рівень розвитку самої людини, розширення її знань, удосконалювання здібностей. Змінюючи природне середовище, пристосовуючи його до своїх потреб, людина створює і оточує себе культурним середовищем. На думку А. А. Велика, культура - це «особлива форма життєдіяльності людей, що дає проявитися різноманіттю стилів життя, матеріальних способів перетворення природи й утворення духовних цінностей» (3, с. 9).

Поняття «культура» відрізняється незвичайною складністю, тому що, на думку А. Білого, означає «цілісність, органічну сполуку багатьох сторін людської діяльності; проблеми культури у власному розумінні виникають уже тоді, коли організовані побут, мистецтво, наука, особистість і суспільство» (1, с. 91).

Багатогранність значення культури визначається різними аспектами, розглянутими окремими науками. Так, у рамках своїх досліджень кожна з наук (етнографія, соціологія, археологія, психологія, естетика, семіотика, аксіологія, педагогіка та інші) вивчають як окремі «сторони, так й аспекти, грані, здібності, властивості культури й різні форми її існування - наука, мистецтво, техніка, релігія, мораль і т.д., різні її інститути - політичні, правові, медичні, масові комунікації, різні культурні процеси - форми керування, обслуговування, спілкування людей».

Н. Г. Багдасарьян, описуючи класифікацію визначення культури, посилається на роботу Л. Г. Юнина «Соціологія культури», де автор позначив шість основних типів:

1. Описові визначення, що сходяться у своїй основі до концепції основоположника культурної антропології Е. Тейлора. Суть таких визначень: культура - це сума всіх видів діяльності, звичаїв, вірувань; вона як скарбниця всього створеного людьми містить у собі книги, картини, знання шляхів пристосування до соціального й природного оточення, мова, звичаї, система етикету, релігія, які створювалися століттями.

2. Історичні визначення, що підкреслюють роль традицій і соціальної спадщини, що дісталися сучасній епосі від попередніх етапів розвитку людства. До них приєднують і генетичні визначення, визначення, які стверджують, що культура є результатом історичного розвитку. До неї входить все, що штучно зробили люди, і що передається від покоління до покоління - знаряддя, символи, організації, загальна діяльність, погляди, вірування.

3. Нормативні визначення, що акцентують значення прийнятих правил і норм. Культура - це спосіб життя індивіда, обумовлений соціальним оточенням.

4. Психологічні визначення, що виходять із рішення людини певних проблем на психологічному рівні. Тут культура як особливе пристосування людей до природного оточення й економічних потреб, і складається із всіх результатів такого пристосування.

5. Структурні визначення, що виділяють важливість моментів організації або моделювання. Тут культура являє собою систему певних ознак, різним чином зв'язаних між собою. Матеріальні й нематеріальні, культурні ознаки, організовані навколо основних потреб, утворюють соціальні інститути, що є ядром (моделлю) культури.

6. Генетичні визначення, у яких культура розглядається з позиції її походження.

Кожна із цих груп відображає окремі, хоча й важливі риси культури, але в цілому не дає повного визначення, а лише показує, наскільки

досліджуване явище багатогранне й багатозначне, яке різноманітне бачення його досліджень.

Для підтвердження сказаного приводимо окремі визначення.

Культура, на думку дослідників, це:

- сукупність матеріальних і духовних цінностей (Г. Францев);
- спосіб людської діяльності (Э. Маркарян);
- технологія діяльності (З. Файнбург);
- діяльність суспільства, що перетворює природу (Э. Баллер);
- сукупність текстів, точніше — механізм, що створює сукупність текстів (Ю. Лотман);
- відома система (Ю. Лотман, Б. Успенський);
- спадкоємна пам'ять колектива, що виражається в певній системі програми способу життя (В. Саратовський);
- втілені цінності (Н. Чавчавадзе);
- стан духовного життя суспільства (М. Кім);
- духовне буття суспільства (Л. Кертман);
- сукупність матеріальних і духовних предметів людської діяльності, організаційних форм (Е. Соколов);
- втілення творчих сил суспільства й людини в певних культурних цінностях (Е. Боголюбова);
- узагальнення природи й людської діяльності (М. Булатів);
- вираження людського відношення до природи, вираження людяності (універсальності) цього відношення (Ю. Давидов);
- творча діяльність людини (Н. Злобін);
- «система, що виступає мірою й способом формування й розвитку сутнісних сил людини в ході його соціальної діяльності» (Л. Коган);
- система духовного виробництва (Б. Єрасов);
- сукупність матеріальних і духовних цінностей (В.Добриніна);аналогічно й бачення культурологів представників Європи:

- сукупність об'єктивних елементів суспільного надбання (С. Чарновський);
- сукупність певних цінностей (Б. Суходольський);
- інтегроване ціле, що охоплює поведінку людей, згідно загальним для даної соціальної групи зразкам (А. Клоковская);
- вид духовної діяльності, основними складовими якої є значення й цінності (А. Клоковская);
- сукупність продуктів людської діяльності, матеріальних і нематеріальних цінностей і визнаних способів поведінки (Я. Щепанський);
- цілісність людського розвитку, що виводить його за природні границі (І. Херман);
- колективне досягнення людства, історично виникло й, що розвивається в процесі людської діяльності (М. Бружек).

Незважаючи на настільки велике різноманіття визначень, можна побачити, що так чи інакше, вони, співвіднесені з людиною і його діяльністю: «Культура, - як відзначає П. А. Сорокін, - не існує поза людиною» (6, с. 200).

Культура споконвічно пов'язана з людиною й виникла у зв'язку з його постійними пошуками сенсу життя й удосконалюванням себе й світу, у якому він живе. Людина не народжується соціальною, а стає такою лише в процесі діяльності. Освіта, виховання - це не що інше, як оволодіння культурою, передача її від одного покоління до іншого. Отже, за допомогою культури відбувається прилучення людини до соціуму, суспільства. Людина, насамперед, опановує культурою попередніх поколінь, освоює соціальний досвід, накопичений його попередниками. Оволодіння культурою може здійснюватися у формі безпосередніх відносин між особистостями (спілкування в дошкільних установах, школі, вузі, родині, на підприємстві, під час подорожі) і самоосвіти (читання, відвідування музею й т.д.). Величезна роль засобів масової інформації - радіо, телебачення, друку.

Процес соціалізації - це безперервний процес оволодіння культурою й разом з тим індивідуалізації особистості, тому що культура впливає на особистість конкретної людини, його психіку, склад розуму, темперамент - менталітет.

Дослідники розглядають культуру як складну, багаторівневу систему, підрозділяючи її по тій соціальній групі, що є її носієм. Залежно від цього, насамперед, виділяють світову й національні культури.

Відповідно до конкретних носіїв виділяються також культури соціальних спільнот (класова, міська, сільська, професійна, молодіжна), родини, окрему людину. Давно стало нормою виділення народної (непрофесійної) і професійної культури.

Звідси виділяється матеріальна й духовна культура. Але їхній розподіл найчастіше умовно, оскільки між ними постійно відбувається процес взаємозв'язку й взаємодії.

Важливою особливістю матеріальної культури є те, що вона відмінна від матеріального життя суспільства й матеріального виробництва. Матеріальна культура характеризує цю діяльність із боку її впливу на розвиток людини, розкриваючи ступінь можливості застосувати його здібності, творчі можливості, - це культура праці й матеріального виробництва, культура побуту, тобто місця проживання (житла, будинку, села, міста), культура відношення до власного тіла, фізична культура.

Духовна культура виступає багат шаровим утворенням і містить у собі пізнавальну й інтелектуальну культуру, філософську, моральну, художню, правову, педагогічну, релігійну.

На думку деяких культурологів, окремі види культури не можна віднести тільки до матеріального або до духовного. Вони являють собою «вертикальне» перетинання культури, сполучаючи в собі ознаки всієї її системи. Це економічна, політична, екологічна, естетична культура.

Історично культуру зв'язують із гуманізмом. В основі культури лежить міра розвитку людини. Ні досягнення техніки, ні наукові відкриття самі по собі не визначають рівня культури суспільства, якщо в ньому немає людяності, якщо культура спрямована не на вдосконалювання людини. Таким чином, критерієм культури є гуманізація суспільства. Ціль культури - всебічний розвиток людини.

Розгляд культури як системи вимагає визначення її сутнісних елементів, які визначаються в її цінностях і нормах: функціональні елементи, що характеризують сам процес культурної діяльності, різні його сторони й аспекти. Структура культури складна й багатогранна. Вона включає систему освіти, науку, мистецтво, літературу, міфологію, моральність, політику, право, релігію. При цьому всі її елементи взаємодіють один з одним, утворюючи єдину систему культури.

Культура - це багатофункціональна система, складна й багаторівнева структура якої визначає розмаїтість її функцій у житті суспільства й людини.

Найважливішою функцією культури є гуманістична. Формування людини як особистості й невід'ємної частини соціуму прямо пов'язано саме із цією функцією, тому що засвоєння людиною певної системи знань, норм і цінностей формує, виховує, дозволяють діяти в якості повноправного члена суспільства при явній необхідності активної внутрішньої роботи самої людини, що прагне зберігати й удосконалювати свою неповторність.

Наступна по важливості функція трансляції (передачі) соціального досвіду. Її нерідко називають функцією історичної наступності, або інформаційну. Культура виступає єдиним способом передачі соціального досвіду від покоління до покоління, від епохи до епохи, від однієї країни до іншої. Адже крім культури суспільство не має у своєму розпорядженні ніякий інший механізм передачі всього найбагатшого досвіду, накопиченого людством. Тому не випадково культуру вважають соціальною пам'яттю людства. Відсутність такої

функції в культурі прирікає нові покоління на втрату соціальної пам'яті (феномен манкуртизма) з усіма наслідками, що випливають звідси.

Іншою провідною функцією є пізнавальна (гносеологічна). Вона тісно пов'язана з першою. Культура, що концентрує в собі кращий соціальний досвід багатьох поколінь людей, здобуває здатність накопичувати найбагатші знання про світ і тим самим створює сприятливі можливості для його пізнання й освоєння (41, с. 164).

Можна стверджувати, що суспільство інтелектуально настільки, наскільки ним використовуються найбагатші знання, що втримуються в культурній пам'яті людства. Рівень культури багато в чому визначається мірою освоєння культурних цінностей минулого. Всі типи суспільства істотно розрізняються, насамперед, за цією ознакою. Одні з них демонструють дивну здатність за допомогою культури взяти краще, що накопичено людьми, і поставити собі на службу. Такі суспільства (наприклад, у Японії) демонструють величезну швидкість розвитку в багатьох сферах науки, техніки, виробництва. Інші, не здатні використати пізнавальні функції культури, усе ще «винаходять велосипед», і тим самим прирікають себе на відсталість.

Регулятивна (нормативна) функція культури пов'язана, насамперед, з визначенням (регулюванням) різних сторін, видів суспільної й особистої діяльності людей. У сфері праці, побуту, міжособистісних відносин культура так чи інакше впливає на поведінку людей і регулює їхні вчинки, дії й навіть вибір тих або інших матеріальних і духовних цінностей. Регулятивна функція культури опирається на такі нормативні системи, як мораль і право.

Аксіологічна функція відображає найважливіший якісний стан культури. Культура як система цінностей формує в людини потреби й орієнтації. По їхньому рівні і якості люди найчастіше судять про

ступінь культурності тієї або іншої людини. Моральний й інтелектуальний зміст, як правило, виступає критерієм відповідної оцінки.

Як бачимо, безліч визначень культури є наслідком її різноманітних форм і функцій у людському суспільстві.

Таким чином, аналіз літератури показав неоднозначність підходів учених і трактування сутності поняття «культура», у якому фіксується як загальна відмінність людської життєдіяльності від біологічних форм життя, так й якісна своєрідність конкретних форм цієї життєдіяльності, що відображається у визначенні виду культур - культура побуту, художня культура, фізична культура, валеологічна культура й т.д.

Список використаних джерел:

1. Афанасьєва Л. В. Формування національних духовних цінностей у вузівській підготовці / Л. В. Афанасьєва, Л. Ф. Глинські // Всебічний розвиток особистості студента / [за ред. акад. АПН України Д. О. Тхоржевського] / - Ірпінь, 2001. – С. 16-21.
2. Бех І. Д. Виховання особистості: підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 818 с.
3. Боренько Я. Особливості громадянських ціннісних орієнтацій студентської молоді / Я. Боренько// Вісник Львівського ун-ту. Серія: педагогічна. – 2006. – Вип. 21. – 4.2. – С.92 -97.
4. Вайнер Е. Н. Рациональная организация жизнеспособности человека. Методическое пособие для студентов – Липецк, 1999. – 33с.
5. Власова О.І. Педагогічна психологія: Навч. Посібник. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
6. Сухомлинський В.А. Сердце отдаю детям // Избр. произв.: В 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.3. – С. 37-300.
7. Петленко В. П. Валеология – перспективное научно – педагогическое направление XXI века / В. П. Петленко // Теория и практика физической культуры. – 2001. - №6. – С.9 – 13.

8. Татарникова Л. Г. Валеология в педагогическом пространстве : [монография – эссе] / Л. Г. Татарникова. – СПб. : Крисман, 1999. – 167 с.